

УДК 004:340.130

БАЄВ О.О., ад'юнкт кафедри інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ

СФЕРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. До питання правового регулювання у сфері інформаційних відносин України.

Аннотация. К вопросу правового регулирования в сфере информационных отношений Украины.

Summary. On the question of legal regulation in the sphere of information relations in Ukraine.

Ключові слова: інформаційні відносини, правове регулювання.

Постановка проблеми. Дедалі більшу роль в життєдіяльності людини, суспільства, держави, людства відіграє інформація, реальність сьогодення вдало ілюструє загальновідомий вислів: “Хто володіє інформацією, той володіє світом”. Людство неминуче вступає в інформаційну епоху. У світі, наголошує В.Г. Хахановський, розпочалося сторіччя інформатизації. Не стоїть осторонь цього процесу й наша країна, де останніми роками питанням інформатизації суспільства приділяється особлива увага [1, с. 59]. Тієї ж позиції дотримуються В.К. Шкарупа та ін.. У сучасному суспільстві інформація, на їх думку, визнана головною цінністю у багатьох сферах соціального життя і є одним із найважливіших чинників системи суспільних відносин. Сьогодні індустрія отримання, обробки і трансляції інформації – провідна сфера діяльності [2, с. 14]. Підтвердженням цього є навколишній світ, в якому всі ми спостерігаємо зміни, що відбуваються з Україною та світовою спільнотою в останні роки, починаючи з 60 – 70-х років ХХ століття. З умов політики щодо інформатизації, розбудови та розвитку інформаційного суспільства особливого значення як соціальний механізм впливу на інформацію набувають інформаційні відносини. З погляду юридичного аспекту суспільної дійсності це обумовлює актуальність та важливість питань правового регулювання інформаційних відносин України.

Про актуальність питань правового регулювання вищезазначеної сфери свідчить рівень наукових розробок та інтерес вчених, що знайшло відображення у працях: І.В. Арістової, В.М. Брижка, В.Д. Гавловського, О.В. Гладківської, В.М. Глушкова, І.Б. Жиляєва, С.М. Іванова, В.С. Карасюка, Р.А. Калюжного, Д.В. Ланде, А.І. Марущака, І.В. Мартиненко, А.М. Новицького, Н.Р. Нижника, В.Г. Пилипчука, Б.Л. Раціборинського, В.М. Смаглюка, І.В. Сергієнко, В.Г. Хахановського, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця, В.К. Шкарупи.

Метою статті є узагальнення стану та розробка пропозицій щодо удосконалення упорядкування інформаційних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для об'єктивності розгляду стану інформаційних відносин в Україні визначимо зміст поняття інформаційних відносин. Ці відносини не мають окремого визначення в українському законодавстві, проте завдяки Закону України “Про інформацію” [3], дія якого згідно із статтею 3 цього Закону поширюється на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації, можемо констатувати, що інформаційні відносини – це відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при збиранні, зберіганні, використанні та

поширенні інформації. Цей висновок підтверджує позиція В.М. Брижка та ін., які наводять у розробленому ними словнику ідентичне за змістом визначення інформаційних відносин [4, с. 86].

Правове регулювання сфери інформаційних відносин відображено у великій кількості нормативно-правових актів, що значною мірою ускладнює єдине розуміння предмета регулювання. Людині, громадянину, особі з фаховою юридичною освітою, практикуючому юристу важко визначитися, яким саме нормативно-правовим актом він має скористатися, щоб у нього при цьому не виникло проблеми, якщо опонент застосує норму іншого правостановлювального документа.

Згідно з частиною першою статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [5]. Тобто ніхто не може бути примушений до вчинення будь-яких дій або бездіяльності, у тому числі й у сфері інформаційних відносин, якщо це не передбачено Конституцією України, законами та кодексами України. Крім того, відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це положення підтверджується пунктом 12 частини першої статті 92 Конституції України, згідно із яким організація і діяльність органів виконавчої влади визначається виключно законами України.

Відтак, будь-яке правове регулювання, будь-які дії органів державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних або/та фізичних осіб у сфері інформаційних відносин визначаються Конституцією України, законами та кодексами України, тоді як підзаконні нормативно-правові акти мають їм відповідати та можуть лише деталізувати визначені ними положення.

Перейдемо до розгляду законодавства. Безумовно, основоположним законодавчим актом у сфері регулювання суспільних відносин, у тому числі й інформаційних, є Конституція України, яка має вищу правостановлювальну сутність для нашої країни. Звісно Конституція не деталізує положення щодо інформаційних відносин, визначаючи лише основні засади та принципи. Більш детальне регулювання інформаційних відносин визначається законами України, серед яких зазвичай виділяють:

– Закон України “Про інформацію”, який закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності, стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації. Дія цього Закону поширюється на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації;

– Закон України “Про науково-технічну інформацію”, який визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Цим Законом регулюються правові й економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі [6];

– Закон України “Про Національну програму інформатизації”, який визначає загальні засади формування, виконання та коригування “Національної програми інформатизації” [7];

– Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [8], який схвалює Концепцію Національної програми інформатизації [9] (далі – Концепція).

Концепція включає в себе характеристику стану інформатизації в Україні, загальні принципи державної політики у сфері інформатизації, визначення, головну мету та основні завдання програми, принципи формування та виконання програми, основні напрями інформатизації, очікувані наслідки реалізації програми, механізм формування та виконання програми;

– Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” [10] (далі – Основні засади). Основні засади включають в себе загальні положення, завдання, цілі, напрями, організаційно-правові основи та національну політику розвитку інформаційного суспільства в Україні, очікувані результати від впровадження;

– Закон України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави в технологічному розвитку [11];

– Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, який регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах [12];

– Закон України “Про державну таємницю”, який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [13];

– Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, який створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закону України “Про інформацію” та інших актів чинного законодавства і визнаних Україною міжнародно-правових документів [14];

– Закон України “Про телебачення і радіомовлення”, який відповідно до Конституції України та Закону України “Про інформацію” регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [15];

– Закон України “Про рекламу”, який визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами [16];

– Закон України “Про мови в Українській РСР”, який досі є чинним та регулює суспільні відносини у сфері розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення України, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови [17];

– Закон України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, який регулює відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання архівної справи [18];

– Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, який визначає статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні. Цей Закон гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках [19];

– Закон України “Про авторське право і суміжні права”, який охороняє особисті немайнові і майнові права авторів та їх правонаступників, пов’язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права [20];

– Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, який регулює відносини, що виникають у зв’язку з набуттям і здійсненням права власності на винаходи і корисні моделі в Україні. Серед іншого цей Закон визначає: правову охорону та умови патентоздатності винаходів (корисних моделей); право на одержання патенту; умови та порядок одержання, припинення дії та визнання патенту недійсним; права та обов’язки, що випливають з патенту; захист прав власника патенту; розмір та сплату державного мита і зборів; патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах; державне стимулювання створення та використання винаходів (корисних моделей) [21];

– Закон України “Про захист персональних даних”, який регулює відносини, пов’язані із захистом персональних даних під час їх обробки [22]. Цей Закон набирає чинності з 01 січня 2011 року;

– Цивільний кодекс України, який регулює особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [23]. Щодо інформаційних відносин у ньому наводиться визначення інформації (ст. 200), вписано, що суб’єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими порушеннями (ст. 200), встановлюється право фізичної особи на інформацію (ст. 302) та інші положення цивільно-правового регулювання. Також встановлює цивільно-правову відповідальність, у тому числі й у сфері інформаційних відносин;

– Господарський кодекс України, який встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності та, не торкаючись інформаційних відносин безпосередньо, доповнює їх правове регулювання у господарчо-правовому аспекті [24]. Цей Кодекс встановлює господарсько-правову відповідальність учасників господарських відносин за правопорушення у сфері господарювання, тоді як сфера інформаційних відносин є однією зі складових сфери господарювання. Відтак встановлювана господарсько-правова відповідальність може застосовуватися також і до учасників інформаційних відносин;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення, який встановлює адміністративну та дисциплінарну відповідальність, у тому числі й у сфері інформаційних відносин [25];

– Кримінальний кодекс України, який встановлює кримінальну відповідальність, у тому числі й у сфері інформаційних відносин [26].

Згідно із статтею 47 Закону України “Про інформацію”, особи, винні у порушенні законодавства про інформацію, можуть притягатися до цивільної, дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності, які визначаються Цивільним кодексом України, Кодексом України “Про адміністративні правопорушення” та Кримінальним кодексом України.

Всі зазначені вище нормативно-правові акти тією чи іншою мірою мають відношення до правового регулювання інформаційних відносин та сфери інформації загалом.

Окрім цього, сфера інформаційних відносин України регулюється низкою підзаконних нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства транспорту і зв’язку, Державної адміністрації зв’язку та інших органів виконавчої влади і місцевого самоврядування України. Слід

зауважити, що більшість зазначених нормативно-правових актів інформаційної сфери спрямовано на регулювання питань інформатизації, розвитку інформаційного суспільства та захисту інформації, щодо правового регулювання інформаційних відносин вони носять допоміжний характер. Розглядати всі ці нормативно-правові акти не має сенсу, оскільки, як вже зазначалося, правове регулювання дії органів державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних або/та фізичних осіб у сфері інформаційних відносин здійснюється Конституцією України, законами України або кодексами України, тоді як підзаконні нормативно-правові акти мають їм відповідати та можуть лише деталізувати визначені ними положення.

Як бачимо, законів багато, звичайній людині, та й юристу, є від чого розгубитися. З чого слід починати, що застосовувати в першу чергу, що є пріоритетним, як уникнути непорозумінь? Питань виникає багато.

Але, незважаючи на те, що всі розглянуті вище закони мають відношення до правового регулювання інформаційних відносин, визначаючим, основоположним щодо інформаційних відносин серед них є лише Закон України “Про інформацію”. Усі інші деталізують його положення в своїх напрямках правового регулювання.

Тобто, якщо у суб’єктів виникають питання щодо інформаційних відносин у сферах реклами, телебачення та радіомовлення або у будь-якій іншій сфері суспільних відносин, то ці питання слід вирішувати, керуючись в першу чергу положеннями Закону України “Про інформацію”. Тоді як закони “Про рекламу” та “Про телебачення і радіомовлення” у випадку інформаційних відносин можуть застосовуватися лише в положеннях, що не суперечать Закону України “Про інформацію”. Те саме стосується усіх інших сфер суспільних відносин.

Деякі висновки.

Правове регулювання сфери інформаційних відносин перевантажено положеннями нормативно-правових актів, які мають допоміжне значення для цієї сфери. А саме – нормами правового регулювання споріднених субінститутів та інститутів інформаційного права та інших галузей права. Це значно ускладнює розуміння та єдине, чітке застосування правової парадигми щодо правового регулювання інформаційних відносин.

Правове регулювання інформаційних відносин, як і загалом все правове регулювання, має бути максимально визначеним, чітко структурованим та однозначним, таким що виключає колізії, дво- та багатозначність тлумачення його норм.

Пропозиції. Для усунення багатоманітності та колізій в правовому регулюванні, для полегшення нормативно-правового орієнтування в законодавстві, на нашу думку, буде доцільним у сфері інформаційних відносин визнати і закріпити правове верховенство Закону України “Про інформацію” встановивши, що всі інші нормативно-правові акти щодо зазначеної сфери мають відповідати цьому Закону та можуть лише деталізувати застосування визначених ним положень в окремих сферах суспільних відносин.

Використана література

1. Хахановський В.Г. Науково-педагогічні аспекти забезпечення боротьби з організованою злочинністю в інформаційній та комунікаційній сферах // Правова інформатика. – 2003. – № 1. – С. 59-62.

2. Шкарупа В.К. Питання щодо проблеми з’ясування сутності інформації та інформаційного простору як нових чинників суспільних правовідносин / В.К. Шкарупа, Т.В. Субіна // Правова інформатика. – 2005. – № 2(6). – С. 14-17.

3. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
4. Брижко В.М. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / В.М. Брижко, А.А. Орехов та ін. ; за ред. Р.А. Калюжного та М.Я. Швеця. – К. : “Інтеграл”, 2002 р. – 220 с.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.93 р. № 3322-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.
7. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – Ст. 181.
8. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – Ст. 182.
9. Концепція Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – Ст. 182.
10. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
11. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.91 р. № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
12. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.94 р. № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.
13. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.94 р. № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.92 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
15. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.93 р. № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
16. Про рекламу : Закон України від 03.07.96 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.
17. Про мови в Українській РСР : Закон України від 28.10.89 р. № 8312-ХІ // Відомості Верховної Ради України. – 1989. – № 45. – Ст. 631.
18. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.93 р. № 3814-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.
19. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.95 р. № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.
20. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.93 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
21. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.93 р. № 3687-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 32.
22. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
23. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
24. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
25. Про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.84 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.
26. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.